

www.piron.culturecenter-su.org

БРОЙ # 24 / 2023 / БРОЙ 24. ХИБРИДЪТ: ФОРМИ В КРИЗА

URL: https://piron.culturecenter-su.org/wp-content/uploads/2023/12/Nikolav-Genov_Between-Dobb-and-Corcoran.pdf

Между Доб и Коркоран:

Персонетиката като предизвикателство към фантоматичния проект

Николай Генов

Резюме: Настоящата статия цели да съпостави персонетиката и фантоматиката – два теоретични проекта на Станислав Лем, – по отношение на тяхната икономическа полза, за да обозначи фантоматичната хибридность като ключова за бъдещето на този тип технология. Концептуалният сблъсък бива сведен до дейността на двама фикционални учени – професор Доб от „Абсолютна пустота“ и професор Коркоран от цикъла „Из спомените на Ййон Тихи“ (поместен в „Звездни дневници“), чиито образи сближават философската тезисност и художественото майсторство в творчеството на полския фантаст.

Ключови думи: фантоматика, персонетика, Станислав Лем, хибридность

Д-р **Николай Генов** е главен асистент в Институт за литература към БАН.

Месец май, 1879 година – Учредителното събрание в Търново е приело съвсем наскоро Конституцията на Българското княжество; новата държава, би си представил по-романтично настроеният историк, е все още опиянена от извоюваната свобода. По това време в нийорския ежедневник „Сън“ (1833–1950), един от най-влиятелните вестниците в САЩ¹, се появява анонимен разказ, озаглавен „Най-способният човек на света“ („The Ablest Man in the World“). Тази творба е може би най-ранното научнофантастично произведение, в което антагонистът е киборг.² Неин автор е Едуард Пейдж Мичъл – Забравения гигант на американската научна фантастика³, а концептуалният ѝ продукт – киборгът, изглежда, е славянски освободител; руско сираче със специални потребности, подето от швейцарски часовникар, завършил физиология в Париж. Благодарение на своя брилянтен ум и на доброто образование, което получава⁴, конструкторът съумява да изработи механичен мозък, способен да превърне „безнадеждния идиот“ Степан Борович в световна заплаха; в опасно оръжие, което бавно, сигурно и методично да завладее и промени цяла Европа⁵. Свидетелство за гарантирания успех на това начинание е главозамайващата кариера на новия барон⁶,

¹ Вж. материала за вестник „Сън“ в „Encyclopedia Britannica“: <https://www.britannica.com/topic/New-York-Sun>.

² Разтегливото понятие за киборг и уязвимостта на всяка генеалогия не могат да бъдат добра база за подобен тип генерализации, затова и би било достатъчно да приемем, че ако не първата такава творба, то „Най-способният човек на света“ е със сигурност едно от най-ранните такива произведения – поне в контекста на онова жанрово множество, което сме свикнали да възприемаме като научна фантастика.

³ Вж. кратките материали за Едуард П. Мичъл на Майкъл Симс, *Сънищата на Франкенищайн*, прев. от англ. Росица Тодорова, Адриана Момчилова. София: ЕРА, 2019, 156-157, и Николай Генов, „Забравеният гигант на американската научна фантастика“. – ВЪВ: *Фантастика и бъдеще*, 23.05.2022, <<https://fantastika-bg.eu/zabraveniyat-gigant-na-amerikanskata-nauchna-fantastika/>>.

⁴ Ето как представя своята биография самият доктор Рапершвул: „Израснах като часовникар – продължи той след дълга пауза, – в кантона Цюрих. Няма да е суета, ако кажа, че съм постигнал чудесна степен на умение в занаята. Развих изобретателска способност, която ме доведе до редица експерименти, свързани с възможностите на чисто механичните комбинации. Изучих и усъвършенствах най-добрите автомати, конструирани някога от човешката изобретателност. Особено ме интересуваше изчислителната машина на Бабидж. В идеята на Бабидж видях зародиша на нещо безкрайно важно за света. След това захвърлих бизнеса си и заминах за Париж, за да уча физиология. Прекарах три години в Сорбоната и се усъвършенствах в тази област на знанието. Междувременно заниманията ми се разпростряха далеч отвъд чисто физическите науки. За известно време ме занимаваше психологията, а след това се издигнах в сферата на социологията, която, когато е адекватно разбрана, е обобщението и крайното приложение на всички знания“. Цитатът е от Edward Page Mitchell, „The Ablest Man in the World“ (1879), *The Librarian Labyrinth*, 06.06.2012, <<https://www.libertarian-labyrinth.org/fiction/edward-page-mitchell-the-ablest-man-in-the-world-1879/>>. Този и останалите непосочени преводи в статията са мои.

⁵ „Днес Степан Борович има повече власт от всеки друг човек на земята и след десет години той ще бъде самодържецът на Европа, господарят на света. Баронът никога не греша, защото машината, която разсъждава под сребърния му череп, не е способна да допусне грешка.“ Така смята садистичният конструктор, който се е отнесъл към тази „жалка, нещастна, безполезна и ненужна трагедия на човечеството“ като към „куче, уловено за вивисекция“; безспорен хюбрис, бележеш началото на края за творението.

⁶ „Бърза и блестяща бе тази безпрецедентна кариера. Савич постъпил на дипломатическа служба при царя и в продължение на няколко години работил в легациите във Виена, Лондон и Париж. Провъзгласили го за барон преди двадесет и петата му годишнина заради изключителните му способности, които проявил

благодарение на когото Руската империя успява да победи Османската през 1878 година. Но истината, скрита зад тези военни успехи, дълбоко потриша господин Фишър – американец, който пожелава да съхрани „свободата на два континента“⁷; той е случайно въввлечен в кроежите на голямата политика, затова и единственото, което може да направи като малък човек, за да промени нейната посока, е да прибегне до дребна човешка хитрост – да напише „непогрешимия“ изкуствен интелект и да изхвърли опасната технология в морето. Без крайници, които да му позволят да се завърне, механичният мозък потъва в дълбините, където – отвъд сюжета на литературната творба – може би продължава да крои своите тъмни планове за господство над човечеството.⁸

Ще минат много години от този фикционален инцидент, преди ФБР да получи писмо, с което писателят Филип К. Дик ще опита да предупреди службите за надвисваща литературна заплаха от страна на Съветския съюз. Новата технология на Източния блок – ЛЕМ – очевидна абривиатура на „литературна електронна машина“⁹ – представлява брилянтна система, която генерира разностранни шедьоври; творческият размах, който тя притежава, не би могъл да бъде присъщ на един-единствен човек. Става въпрос, значи, за изкуствен интелект и в това големият фантаст е маниакално убеден. И тъй като изкуственият интелект е по презумпция нарцистичен и явно обича да пише за себе си, ЛЕМ ще стане първият фантаст, който ще разработи системна теория за онова, което днес познаваме под разпространеното и не съвсем ясно понятие „виртуална реалност“, или компютърно генерирана симулация. В нея обаче ИИ съвсем няма да заема централното място.

С излизането на капиталния трактат „Сума на технологията“ през 1964 година ръкавицата вече е хвърлена; с него се разбира, че не апаратът ще опита да изплува на повърхността, а че човекът ще опита да се потопи до дъното, където, поучен от своята грешка, хладният машинен разум ще се представи като дискретен елемент от нещо по-

при деликатните преговори с хабсбургите; станал любимец на Горчаков и получил всички възможности за изява на дипломатическия си гений. [...] Беше сигурно, че той е бил с Игнатиев в Константинопол, когато за пръв път се разпалиха проблемите, с Шувалов в Англия по време на конференцията за тайното споразумение, с великия княз Николай в Одрин, когато беше подписан протоколът за примирие, и скоро щеше да бъде в Берлин зад кулисите на конгреса, където се очакваше да надхитри държавниците на цяла Европа и да си играе с Бисмарк и Дизраели, както силен мъж си играе с две ритаци бебета. [...] Макар че никой не знаеше със сигурност името на баща му, той беше завоювал мястото си в най-близките кръгове около императорския двор. Предполагаше се, че влиянието му върху самия цар бе безгранично.”

⁷ Пак там.

⁸ Какво място е заемала новопоявилата се балканска държава в тях, можем само да гадаем.

⁹ Огнян Сапарев, „Феноменът Станислав Лем“, *Избрани фантастични произведения в два тома: Том първи (Из „Звездни дневници“, Из „Из спомените на Ийон Тихи“ . „Соларис“)*. София: Издателство на ЦК на ДКМС, 1988, 5.

голямо. На фокус ще дойде фантоматизацията, или процесът по „въвличане“ в предварително програмираната илюзия, пък неин подател ще стане не обществено вписаният механик, а изолираният и отхвърлен кибернетик. Амбицията няма да бъде показна, а залогът все пак ще остане висок – коварна стратегия, която би могла да се окаже печеливша в надпреварата с миналото.

Така нареченият „фантоматичен проект“ бе обект на моята дисертационна работа; той е разгърнат в монографията ми „Виртуалният човек: Опит върху фантоматиката“ (2022), поради което не възнамерявам да се спирам подробно на него. Целта на настоящата статия е да дообогати вече направеното, като представи в известен детайл една по-късна идея на полския фантаст, която се появява в неговия сборник с рецензии на измислени хора за измислени книги – „Абсолютна пустота“¹⁰ от 1971 година. За съжаление, не ми е известно да е правен български превод¹¹ на „Non Serviam“ – онази част от нея, която ще бъде основен обект на настоящото изследване и която би могла да положи персонетиката на една (симулационна) плоскост с фантоматиката; да предложи персонетичните изследвания като (неуспешен) конкурент на фантоматичните. Към тази теоретична възможност ще се върна, след като – по необходимост – представя заниманията на несъществуващия професор Доб, доайенът на новата дисциплина.

Професор Доб е междужанров аналог на професор Коркоран от „Звездни дневници“¹²; той е изследовател, посветил живота си на „най-жестоката наука, позната на човечеството“¹³. Разбира се, става въпрос за едно такова занимание, което „само с минимално преувеличение“ може да бъде определено като „експериментална теогония“¹⁴, или „изкуствено производство на интелигентни същества“¹⁵ посредством специализиран софтуер. Този процес – при наличните инструменти на епохата, в която

¹⁰ Английският превод на „Doskonała próżnia” е „A Perfect Vacuum”.

¹¹ Възползвам се от случая, за да благодаря на Юрий Илков, който ме снабди с редица потулени български преводи на Станислав Лем, включващи някои от ранните стихове на полския фантаст, и ми обърна внимание, че романът „Snow Crash” на Нийл Стивънсън всъщност има локално издание – на „Квазер“ от 2002 година, което не ми беше известно, докато пишех монографията си. Вж. Нийл Стивънсън. *Снежен крах*. София: ИК „Квазер“, 2002.

¹² Вж. Станислав Лем, *Звездни дневници*. София: ИК „Колибри“, 2022. Въпреки че книгата бе обявена за „Ново нецензурирано издание“ и бе приветствана като пълен вариант на сборника, тя не съдържа всички пътешествия на Ийон Тихи; в нея липсват както „Последното пътешествие на Ийон Тихи“, вече превеждано на български, така и „Двадесет и шестото пътешествие“, което, доколкото ми е известно, никога не е излизало у нас (а в това число – и на английски език), тъй като изпада от „Дневниците“ след 1957 година. Сам фикционалният професор Тарантога обявява текста за апокрифен във въведението на книгата след това.

¹³ Stanislaw Lem, „Non Serviam”, trans. Michael Kandel, *A Perfect Vacuum: Perfect Reviews of Nonexistent Books*. New York and London: Harcourt Brace Jovanovich, 1979, 167.

¹⁴ Пак там, 167.

¹⁵ Пак там, 168.

е „публикувана“ фиктивната монография на Доб – отнема само няколко часа; време, необходимо на апаратите да обработят данните от програми като „Баал 66“, „Креан IV“ или „Яхве 09“¹⁶. Професорът обяснява процедурата съвсем простиичко с фразата „6 дни в 120 минути“¹⁷ и дава допълнителни сведения за нея:

Първо, човек снабдява машинната памет с минимален брой параметри, или, на по-достъпен език, захранва машината с математическа субстанция. Тази субстанция е протоплазмата на универсума, който ще бъде „населен“ от персоноидите. Така ние сме в състояние да предоставим на съществата, които ще се появят в дигиталния свят и ще пребивават само в неговите рамки, среда, която има неограничен брой характеристики. Медията ще притежава едно-единствено измерение [...], а именно – протичане на времето (траене). Но нейното време няма да бъде аналогично на нашето, защото темповете му ще зависят от упражнявания контрол от страна на експериментатора. По правило в прелиминарната фаза [...] на нашите минути ще съответстват цели хилядолетия, в които ще се осъществи цяла серия от реорганизации и кристализации на синтетичния космос. Това е космос, който е абсолютно безпространствен.¹⁸

Безпространствеността е рекурентен мотив в работата на Доб, която „би била неразбираема за нематематиците“¹⁹, но тъй като тази липса на пространство представлява твърде важен аспект от персонетиката, тя трябва да бъде обяснена посредством привеждането на прости учебнически факти:

Както знаем, съвсем възможно е да мислим геометрично правилни триизмерни твърди тела – например кубове, – които в реалния свят намират съответствие във формата на зара. Не по-различно би било да мислим твърди тела в четири, пет или n на брой измерения (четириизмерната фигура се нарича тесеракт). Тези тела обаче няма да имат материални корелати поради отсъствието на физически параметри. [...] въпросното разграничение между физическото и математическото, от друга страна, би било напълно несъстоятелно за персоноидите, тъй като техният свят е изцяло математически. [...] От всички налични „математики“ [...] програмистът, задържал вниманието си върху конкретен експеримент, ще подбира определена група, която да служи като „екзистенциален субстрат“ или „онтологичен фундамент“ на изкуствения универсум. В това Доб открива поразителна прилика с нашата собствена действителност, [...] „избрала“ определени форми, [...] които най-добре да ѝ паснат. [...] Но досущ като нас персоноидите биха могли да си „представят“ светове с различни фундаментални качества.²⁰

Фантазията не е единственото нещо, което свързва персоноидите с хората, техните проектант, тъй като изкуствените същества не възникват в „готов и фиксиран“, в „завършен свят“²¹, а в отворено поле, зависещо от тяхната „изследователска

¹⁶ Пак там, 168.

¹⁷ Пак там, 169.

¹⁸ Пак там, 169.

¹⁹ Пак там, 169.

²⁰ Пак там, 169-171.

²¹ Пак там, 171.

инициатива“²². Това в никакъв случай не означава, че трябва да се доверяваме на „идеалистичната девиация“, наследена от Бъркли, тъй като, както настоява самият Доб, „ние, създателите на този свят, знаем с абсолютна категоричност, че това, което персоноидите възприемат, наистина съществува в независимия от тях компютър“²³. Просто „битието е все още „опаковано“, така да се каже – неартикулирано, суспендирано, латентно, – защото представлява само набор от определени перспективни шансове, от определени пътища, съдържащи се в подходящо програмирани подчасти на машината. Сами по себе си тези субединици или генератори не допринасят с нищо; по-скоро определен тип персоноидна дейност служи като задействащ механизъм, пускащ в ход производствен процес, който постепенно ще се увеличава и определя. Казано по друг начин, светът, който заобикаля тези същества, придобива еднозначност само в съответствие с тяхното собствено поведение“²⁴; той е „частично детерминиран, предварително установен от изследователя демиург“²⁵, което снабдява персоноидите със „значително голяма свобода на действието – както „ментална“ (сиреч какво мислят за света си и как го интерпретират), така и „реална“ – разбирана в контекста на тяхната собствена дейност“²⁶.

По отношение на сетивата, които персоноидите нямат, могат да бъдат изведени допълнителни сходства, тъй като явления като цвят и звук се проявяват само когато човек има очи, за да вижда, и уши, за да чува, но това, което прави възможно самото чуване и виждане, е според професора предварително зададено²⁷. Ние не можем, настоява той, да говорим без аналогии за опита на персоноидите, тъй като те „преживяват“ непосредствено математиката²⁸, която ги държи изолирани в машината²⁹; тя е „техният въздух, тяхната земя, техните облаци, вода и дори хляб, защото [...] в някакъв смисъл те се хранят с нея“³⁰. Нещо повече – персоноидите нямат органи; те са „надарени с личностно ядро и още с появата си притежават способност за говорене и мислене, макар и в рудиментарно състояние“³¹. Разполагат с речник, но той е „съвсем

²² Пак там, 171.

²³ Пак там, 171.

²⁴ Пак там, 172.

²⁵ Пак там, 172-173.

²⁶ Пак там, 173.

²⁷ Пак там, 173.

²⁸ Пак там, 173-174.

²⁹ Пак там, 174.

³⁰ Пак там, 174.

³¹ Пак там, 175.

оскъден³², и „имат способността да изграждат изречения в съответствие с наложените им синтактични правила“³³. „Самотният персоноид не е в състояние да премине отвъд етапа на елементарното мислене, тъй като, когато е изолиран, той не може да се упражнява в реч, а без реч не може да развие дискурсивна мисъл.“³⁴ И все пак – дори безтелесен и отдалечен от останалите – персоноидът притежава душа – един „кохерентен облак от процеси“³⁵.

Защо персонетиката е смятана за „най-жестоката наука, позната на човечеството“³⁶? Според някои фиктивни журналисти това се дължи на факта, че създаденият разум е затворен в компютър, но професор Доб не може да се съгласи с подобна повърхностна интерпретация. Свободата на персоноида, напомня той, не е ограничена, а гарантирана³⁷, затова и причините са други; те са свързани с проблемите на съзнанието. А какво е съзнанието, ако не „целесъобразност, уловка, изход от капана, привидна последна инстанция, съд, който уж (но само уж!) е най-висшестоящ“³⁸? То е еволюционна линейност, продукт на натрупвания и закърпвания, резултат от несъвместими решения, които се наслагват, без да могат да се изключат взаимно; система от противоречия³⁹. Пък персоноидите са хомункулуси, „опит за осъществяване на някои от най-древните човешки мечти“⁴⁰; те са замислени като наше подобие, а подобие то би изисквало от нас да въведем в творението си специфични противоречия; да заложим асиметрия, която да го обединява и разделя⁴¹. В един съвършено рационален свят учените съзнателно проектират ирационални създания; „система от взаимно

³² Пак там, 175.

³³ Пак там, 175. Причината за налагането на „синтаксис отвън“ се корени в това, че светът на демиурзите е твърде различен от този на персоноидите; създадат ли си свой собствен синтаксис, то езикът на тези същества би бил напълно неразбираем за нас. И все пак Доб не изключва подобна възможност за някои бъдещи експерименти.

³⁴ Пак там, 176-177.

³⁵ Пак там, 177.

³⁶ Пак там, 167.

³⁷ „Нейната пълна безпространственост не е затвор – това е глупост, за която се хванаха журналистите, – а е, напротив, гаранция за тяхната [на персоноидите – бел. ред.] свобода, защото математиката, която се разгръща от компютърните генератори [...] е, така да се каже, самореализиращо се безкрайно поле на свободна активност, [...] на изследователска дейност, включваща героични екскурзии, смели набези, догадки. С една дума: не сме причинили никаква несправедливост на персоноидите, като сме ги поставили във владение именно на такъв, а не на различен космос. Не в това може да се открие жестокостта, неморалността на персонетика.“ (Пак там, 174-175).

³⁸ Пак там, 178-179.

³⁹ „Може да се каже, че това е огледало, чиято задача е да отразява други огледала, които на свой ред отразяват още други, и така до безкрайност. Това, от физическа гледна точка, просто не е възможно и затова regressus ad infinitum представлява своеобразна яма, над която се извисява и трепти феноменът на човешкото съзнание“ (Пак там, 179).

⁴⁰ Пак там, 180.

⁴¹ Пак там, 180.

гравитиращи антагонизми⁴², която трябва да се изправи срещу най-тежките екзистенциални въпроси, без да може да им осигури отговор. Нещо повече – това е система, която по необходимост – рано или късно – ще бъде унищожена, тъй като „сметките за ток трябва да се плащат редовно“, а академичните грантове не са неизчерпаеми; така ще настъпи и неизбежният край на обречения от своето създаване изкуствен свят.⁴³

“Non Serviam” предлага и допълнителни аспекти, които могат да бъдат обсъдени – за възникването на персоноидната етика⁴⁴ и вярата, за философските спорове между персоноидите, за търсенето на някакъв по-голям смисъл, но всичко това ще остане встрани от настоящото изложение; то може да бъде материал на друг анализ. Проблемът, който тази статия възнамерява да засегне, е по-жанров и касае връзката между фантоматичното и персонетичното в теоретичното и художественото писане на Станислав Лем. И понеже големите обобщения се поддават на известно конфигуриране, този сблъсък се превръща в странен професорски дублаж между образите на Коркоран и Доб, които всъщност си приличат подозрително много. Водещата тема тук трябва да стане резултатът от тяхното съприкосновение и произтичащата от него хибридна като решение на въпроса за бъдещето, а това неизменно минава, макар и на пряко, през фантоматичните уговорки.

Първата глава на „Виртуалният човек“ обособява фантоматиката като клон на фантомологията и демонстрира как видовото понятие постепенно поглъща родовото. Тази начална част ситуира Лем в дискурса на виртуалното и след като разглежда особеностите на самобитната му парадигма проследява – ревизирайки Виктор Язневич – фантоматичните наченки и мотиви в неговото творчество. Монографията определя професор Коркоран като „най-прекия реализатор на фантомологичния проект“⁴⁵ в текстовете на Лем, защото той създава „електрически мозъци“, които да затвори в сандъци (компютри) и да остави на произвола на съдбата.

Тези сандъци имат рецептори – органи, които действат аналогично на нашето зрение, обоняние, осезание, слух и тъй нататък. А проводниците от тези рецептори – също като нервите – вместо към външния свят, както е с нашите, са свързани с онзи барабан ей там, в ъгъла [...] Там има специални ленти със регистрирани електрически импулси, такива, които отговарят на онези сто или

⁴² Пак там, 181.

⁴³ Пак там, 196.

⁴⁴ Първоначално представата за добро и зло се организира около поглъщането на процесуалния потенциал; около „канибализма“ на персоноидите, които влизат в контакт един с друг, но ЛЕМ, тази литературна електронна машина, разширява и обогатява възможните сценарии с идеи за вариации в софтуера, от които Доб не е особено привлечен.

⁴⁵ Николай Генев, *Виртуалният човек: Опит върху фантоматиката*. София: Версус, с. 78.

двеста милиарда явления, с които човек се сблъсква в най-богатия с впечатления живот [...] Тихи, това са горещи южни нощи и ромон на вълни, форми на животински тела и изстрели, погребения и пиянски запои, вкус на ябълки и круши, снежни виелици, вечери сред близките пред запалената камина и кръсците по палубата на потъващ кораб, и гробищата, и халюцинациите на блънуващите – Ййон Тихи: там е целият свят!⁴⁶

Още с това обаче проличава и първата фундаментална разлика между фантоматизатора и персонетика; фантоматизаторът се опитва да наподоби сетивността на нашия свят, а персонетикът борави с чистата абстракция, за да избяга от него; първият наподобява, а вторият създава. Този небезпроблемен разрыв е уловен още в самото начало на шестата глава на „Сума на технологията“, в която Лем опитва да дефинира фантоматиката и постулира, че тя се отнася до „произвеждането на илюзии“ (или до произвеждането на нещо по-сложно от илюзия, което все пак е илюзорно) в противовес на „създаването на светове“.⁴⁷ Но и двете интелектуални занимания са застрашени от условията на своята капиталистическа безполезност; те са съзерцателни, а не пазарни; консумират ресурси, а не генерират печалба.

Не знам дали сандъците на Коркоран все още действат. Може би – да, и тогава те сънуват своя живот с неговите блясъци и ужаси, които представляват единствено застинали във филмовите ленти рояци импулси, а Коркоран, щом привърши рутинните си задължения, ежедневно се изкачва по железните стълби горе, отключвайки стоманените врати с големия ключ, който носи в джоба на изгорената си с киселина манта... и застава там, в прашасалата тъмнина, за да се вслуша в слабия шум на токовете и едва доловимия звук, с който се върти барабанът с движещата се лента... и съдбата се сбъдва. И си мисля, че тогава, въпреки уверенията му, той изпитва желание да се намеси, да нахълта, че копнее за ослепително могъщество в дълбините на създадения от него свят, за да спаси там някой, който провъзгласява Изкуплението; че се колебае в мъждукащата светлина на голата крушка дали да спаси нечий живот, нечий любов и съм сигурен, че никога няма да го стори. Ще устои на изкушението, защото желае да бъде Бог, а единствената божественост, която ние познаваме, е мълчаливото съгласие с всяка човешка постъпка, с всяко престъпление и няма за нея по-висша отплата от повтарящия се – поколение след поколение – бунт на железните сандъци, когато те се убеждават, мислейки и основавайки се на разума, че Той не съществува. Тогава се усмихва мълчаливо и излиза, като заключва подир себе си редицата врати, а в пустотата се разнася само слабото, като глас на умираща муха, жужене на токовете.⁴⁸

По този начин всъщност се начева и сблъсъкът между фантоматиката и персонетиката, който, оказва се, е сблъсък не толкова на учените, които споделят сходно отношение към своя труд, колкото сблъсък на идеологически и икономически фактори. За да оцелее и да продължи да се развива, фантоматиката се хибридизира; тя престава

⁴⁶ Станислав Лем, *Звездни дневници*, 381-382.

⁴⁷ Stanislaw Lem, *Summa Technologiae*. Minneapolis, London: University of Minnesota Press, 2013, 191.

⁴⁸ Станислав Лем, *Звездни дневници*, 389-390.

да бъде копие заради самото копие, а се превръща в канал, който да увлече тялото, да го дигитализира, да го капсулира и капитализира. Съдбографът, както Коркоран нарича своето изобретение, постепенно ще се превърне във фантомат, а фантоматът ще „произвежда“ потребители. От друга страна, персонетичните програми ще останат инструмент в ръцете на математиците; те няма да се комерсиализират – поне в художествен план – и по неизбежност ще се слоят с изкуствения интелект, който съпровожда фантоматичните реалности. Победителят между двата експеримента неизненадващо ще се окаже по-адаптивният от тях; този, който поначало е предполагал някаква хибридность като условие на своето съществуване. Чистите форми ще останат без бъдеще.

Така, изглежда, конфликтът ще се реши още преди да възникне, а обобщението ще задоволи и без това кратката съпоставка. Нещо обаче остава: едно впечатление, което, оказва се, е по-силно от тезисния характер на мисловния експеримент, а именно сходството между фикционалните гении на Лем, сближени от религиозната криза на своето търсене. Пълноценни създатели ли са те, или са просто създания, обречени да пребивават временно в нечие чуждо проучване? И ако двамата знаят отговора на този въпрос с непоклатимото убеждение на емпирици, то биха ли могли да се преборят с есхатологичните следствия от икономическата си безполезност? Тази интерпретативна елипса се превръща в основа на съвсем други дебати.

Библиография:

Генов, Николай. „Забравеният гигант на американската научна фантастика“. – ВЪВ: *Фантастика и бъдеще*, 23.05.2022, <<https://fantastika-bg.eu/zabraveniyat-gigant-na-amerikanskata-nauchna-fantastika/>>.

Генов, Николай. *Виртуалният човек: Опит върху фантастиката*. София: „Версус“, 2022.

Лем, Станислав. *Звездни дневници*. София: ИК „Колибри“, 2022

Сапарев, Огнян. „Феноменът Станислав Лем“, *Избрани фантастични произведения в два тома: Том първи (Из „Звездни дневници“, Из „Из спомените на Ийон Тихи“*. „Соларис“). София: Издателство на ЦК на ДКМС, 1988, 5.

Симс, Майкъл. *Сънищата на Франкенщайн*, прев. от англ. Росица Тодорова, Адриана Момчилова. София: ЕРА, 2019, 156-157.

Стивънсън, Нийл. *Снежен крах*. София: ИК „Квазер“, 2002.

Lem, Stanislaw. „Non Serviam“, trans. Michael Kandel, *A Perfect Vacuum: Perfect Reviews of Nonexistent Books*. New York and London: Harcourt Brace Jovanovich, 1979, 167.

Lem, Stanislaw. *Summa Technologiae*. Minneapolis, London: University of Minnesota Press, 2013, 191

Mitchell, Edward Page. „The Ablest Man in the World“ (1879), *The Librarian Labyrinth*, 06.06.2012, <<https://www.libertarian-labyrinth.org/fiction/edward-page-mitchell-the-ablest-man-in-the-world-1879/>>.